

معرفی بانک‌های اجتماعی و آینده تأمین مالی پایدار

محمد ملک‌شاهی^۱

چکیده

نظام اقتصادی مدرن گرچه در افزودن رفاه اقتصادی توفیقاتی داشته است، اما ناموفقیت‌هایی نیز متوجه همین نظام اقتصادی است که اگر به‌دقت بنگریم، آثار منفی آن به مراتب بیشتر از آثار مثبت رفاهی آن است. مثلاً نظام اقتصادی مدرن نتوانسته است در مقابل رشد لگام‌گسیخته نابرابری در جامعه اقدامی پیشگیرانه انجام دهد. برخی متفکران انگشت اتهام را به نظام بانکی می‌رسانند و ادعا می‌کنند که تغییر نظام بانکی می‌تواند شروع سلسله تغییراتی باشد که به تغییر نظام اقتصادی حاکم منجر شود و نظام اقتصادی جدیدی را بنا نهد که در آن از معضلات زیست‌محیطی و نابرابری اجتماعی خبری نیست. کتابی که در ادامه معرفی خواهد شد این دیدگاه را بیشتر تبیین و تشریح کرده است.

نیز مدیر آموزش و پژوهش در انستیتوی بانکداری اجتماعی^۲ در آلمان است. در نوشتن این کتاب چهار تن دیگر نیز همکاری داشته‌اند که با بررسی سابقه کاری و تحصیلی این افراد متوجه می‌شویم که هر شش نویسنده کتاب، علاوه بر سوابق علمی سابقه اجرایی و عملی در حوزه بانکداری و بانکداری اجتماعی را در کارنامه خود دارند. این موضوع سبب می‌شود تا در بخش‌های مختلف کتاب علاوه بر آرمان‌گرایی - که لازمه هدف این کتاب است، نکاتی برای عملیاتی کردن این آرمان‌ها نیز ذکر شود. همان‌طور که انتظار می‌رود، در فصل آغازین کتاب تعاریف مختلف از بانکداری اجتماعی مطرح شده است و در نهایت، تعریف مورد اجماع نویسندگان را چنین آمده است: «یک مدل ارزش‌محور از بانکداری که در دل خود آثار مثبت اجتماعی و زیست‌محیطی را پدید می‌آورد و در ذات خود با مفهوم توسعه

هرچند که مفهوم بانکداری اجتماعی در عمل سابقه‌ای طولانی دارد و سابقه شکل‌گیری اولین بانک‌های اجتماعی به قرن هجدهم میلادی می‌رسد، اما در نظام دانشگاهی (آکادمیک) موضوعی نوظهور و بدیع است. حتی هنوز بر سر تعریف بانکداری اجتماعی در میان صاحب‌نظران حوزه بانکی نزاع فراوانی وجود دارد و گاه تعاریفی که متضاد یکدیگرند برای این مفهوم مطرح شده است. کتاب بانکداری اجتماعی و آینده بانکداری پایدار^۳ که به قلم اولاف وِبر و سون ریمر تألیف و در سال ۲۰۱۱ منتشر شده است تلاش ارزنده‌ای برای شرح و تفسیر وضعیت موجود و پیشگویی درباره آینده بانکداری اجتماعی است. اولاف وِبر استاد دانشگاه واترلو در کانادا و یکی از سرشناس‌ترین افراد در حوزه بانکداری اجتماعی است که تاکنون دو کتاب در این حوزه به قلم ایشان منتشر شده است. سون ریمر

۱. پژوهشگر پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت دانشگاه صنعتی شریف؛ mo.malekshahi@gmail.com

2. *Social Banks and the Future of Sustainable Finance*, Edited by Olaf Weber and Sven Remer, First published 2011, by Routledge, ISBN: 978-0-415-58329-9

3. Institute for Social Banking

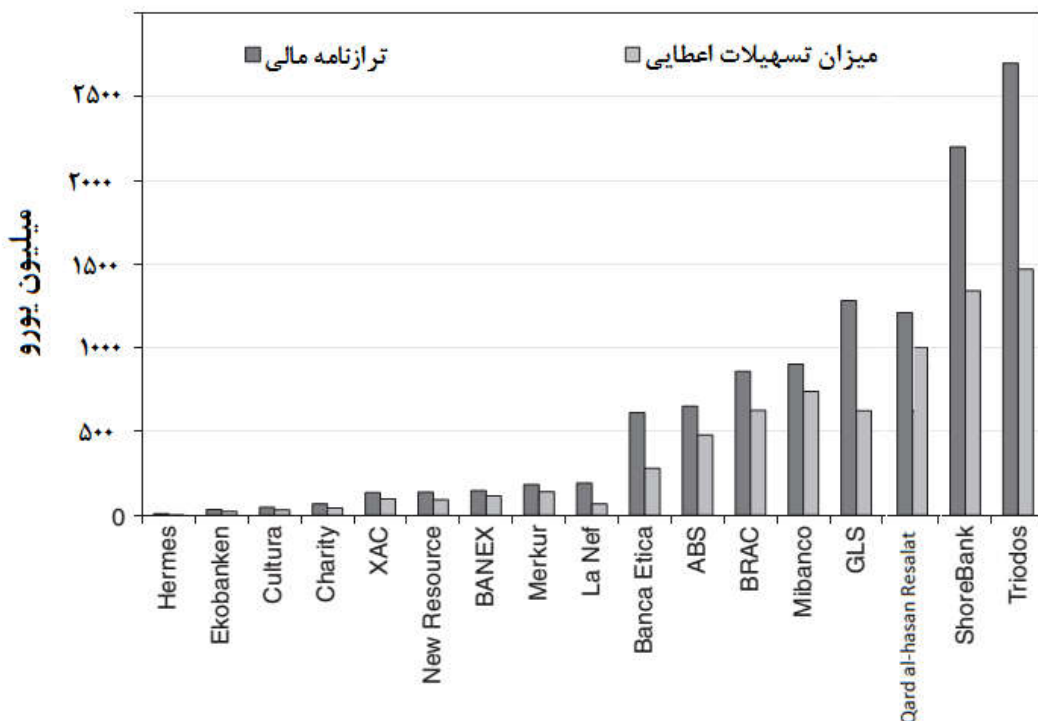
متعارف ارزش‌محور است و با هدف عملیاتی‌نمودن یکی از مدل‌های پیشنهادی در اقتصاد اسلامی (قرض‌الحسنه) تأسیس شده و فعالیت می‌کند. این بانک که حدود بیست سال سابقه دارد و حدود سه سال است که مجوز بانک‌شدن را اخذ کرده و توانسته مدلی متفاوت با سایر بانک‌های تجاری را عرضه کند که در جامعه در حال رشد و گسترش است. در مدل رسالت نرخ سود و نرخ بهره حذف شده است و هزینه‌های اجرایی رسالت از ۲ درصد کارمزدی که به ازای تسهیلات اخذ می‌شود، تأمین می‌شود. رسالت هیچ وامی بالاتر از ۲۰ میلیون نمی‌دهد و به طور میانگین سالانه به ۵۰۰ هزار نفر تسهیلات با میانگین ۹ میلیون می‌دهد. با در نظر گرفتن این ارقام و ارقام ارائه‌شده در فصل اول کتاب می‌توان حجم ترازنامه و حجم تسهیلات اعطایی سالانه رسالت و سایر بانک‌های اجتماعی را که در کتاب گزارش شده در زیر مشاهده کرد.

در سومین فصل از کتاب به این سؤال که: «چرا به بانکداری اجتماعی نیاز داریم؟» پرداخته شده. نویسنده معتقد است که ارزش‌گذاری برعکس فعالیت‌ها باعث شده است تا در نظام اقتصادی متعارف - که دیکتاتوری سهام‌داران نام‌گذاری شده - سهام‌دار سایر فعالان و ذی‌نفعان را استثمار کند و این استثمار باعث شده بحران‌های زیست‌محیطی، فقر و نابرابری در جهان فراگیر شود. راه حلی که در این بین برای برون‌رفت از این بحران

پایدار اقتصادی همراه است». در دومین فصل از کتاب به تاریخچه شکل‌گیری اولین بانک‌ها در قرن ۱۵ و تاریخچه و روند تغییرات در بانک‌های اجتماعی در قرون هجدهم تا بیستم پرداخته شده است.

روش جالب و آموزنده‌ای که در ارائه تعریف بانکداری اجتماعی استفاده می‌شود چنین است: در ابتدا نمونه‌هایی از بانک‌های اجتماعی در سرتاسر دنیا معرفی شده و سپس، این بانک‌های اجتماعی طبقه‌بندی و دسته‌بندی شده است و در نهایت، تعریفی از بانکداری اجتماعی که این موارد را دربر بگیرد، مطرح شده است. منبع مورد استفاده برای معرفی بانک‌های اجتماعی در دنیا، اتحادیه جهانی بانکداری ارزش‌محور^۱ و انستیتیوی بانکداری اجتماعی است، اما شاید بتوان برای اولین نقد گفت که نویسندگان این کتاب منابع محدودی برای پیدا کردن نمونه‌های بانک‌های اجتماعی دنیا در دست داشته‌اند و این باعث شده تا نمونه‌های ارزشمندی، همانند بانک قرض‌الحسنه رسالت، که در تعریف ارائه‌شده می‌گنجد و از سایر نمونه‌های معرفی‌شده، هم از لحاظ ارزش‌محور بودن و هم از نظر گستردگی با سایر نمونه‌ها هم‌شأن است، در میان نمونه‌های معرفی‌شده قرار نگیرد. البته قسمتی از این نقد نیز به محققان ایرانی برمی‌گردد که در معرفی چنین مواردی به جامعه جهانی کوتاهی کرده‌اند.

بانک قرض‌الحسنه رسالت بانکی است که برخلاف بانک‌های

نمودار ۱: ترازنامه بانک‌های اجتماعی و میزان تسهیلات اعطایی این بانک‌ها به صورت سالانه.

موارد و موارد مشابه دیگر که در کتاب به چشم می‌خورند، نشان از غنای دین اسلام در زمینه تبیین چارچوب‌های اقتصادی برای حکومت‌داری، حتی در عصر حاضر، دارند و به‌گونه‌ای مبین آن هستند که اقتصاد اسلامی می‌تواند یک مبدأ خوب برای پیدا کردن سرخ‌هایی برای پژوهش‌های اقتصادی باشد که تاکنون مورد غفلت قرار گرفته است.

کتاب بانک‌های اجتماعی و آینده بانکداری پایدار، در پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه شریف و با حمایت بانک قرض‌الحسنه رسالت درحال ترجمه است. امید است که این ترجمه به‌زودی در دسترس مخاطبان قرار گیرد.

پیشنهاد می‌شود این است که یک اتحاد بین «مصرف‌کنندگان و سرمایه‌گذاران آگاه، که مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارند» از یک سو و «شرکت‌هایی که فقط سود اقتصادی‌شان را بیشینه نمی‌کنند» از سوی دیگر، شکل بگیرد تا روند اشتباه ارزش‌گذاری فعالیت‌ها (که به دیکتاتوری سهام‌دار منجر شده) را تغییر دهند! در شکل‌گیری این اتحاد و ایجاد تغییر مد نظر بانک‌های اجتماعی به‌عنوان واسطه‌گر نقش اساسی را برعهده دارند.

این دیدگاه در تضاد آشکار با نظام فکری کاپیتالیستی است و بسیاری از ارزش‌ها و نهادهای «بازار آزاد» را با نقد مواجه ساخته است و به نوعی مرتبط است با نظام فکری سوسیال-دموکراسی که هرکدام از این دو نظام فکری طرفداران خود را دارد و حتی شاید بتوان گفت که از نظر تعداد طرفداران نظام بازار آزاد اکثریت اقتصاددانان متعارف را شامل می‌شود. گرچه استدلال‌های مطرح‌شده برای نقد نظام موجود و ارائه راه حل از منظر به‌دور نیست اما به عقیده برخی، در شرایط فعلی جهان، بسیار بلندپروازانه است که انتظار داشته باشیم مردم و نگاه‌های اجتماعی بتوانند بر سهام‌داران قدرقدرت پیروز شوند و اتحادی که نظام اقتصادی را دگرگون کند شکل بگیرد.

در ادامه مباحث کتاب و در فصول چهار و پنج به ترتیب به نکات مدیریتی که پیش روی یک بانک اجتماعی قرار می‌گیرد و سرویس‌ها و خدمات ارائه‌شده در یک بانک اجتماعی پرداخته شده و در فصل ششم «بخشش و اهدا» از جمله خدماتی معرفی شده که پتانسیل تغییر سیستم مالی جامعه را دارد.

در مجموع، در این کتاب علاوه بر بررسی تاریخچه بانکداری اجتماعی، وضعیت فعلی آن را تشریح کرده و درنهایت، آینده بانکداری اجتماعی را پیش‌بینی کرده است. در بخش آینده‌پژوهی، که فصل هفتم و هشتم کتاب را شامل می‌شود، نخست به پتانسیل رشد بانک‌های اجتماعی در مقابل بانک‌های تجاری متعارف، مخصوصاً پس از بحران اقتصادی جهان، پرداخته شده است و سپس به لزوم حرکت هوشمندانه و رشد آرام و متوازن این بانک‌ها توصیه شده و درنهایت، توصیه‌هایی برای بانک‌های اجتماعی برای دستیابی به این اهداف عرضه شده است که یکی از این توصیه‌ها «کاهش وابستگی به نرخ بهره» است.

در قالب یک تحلیل درون‌دینی، برای مخاطبان مسلمان باید بگوییم که: اگرچه این کتاب علم روز دنیا در زمینه بانکداری اجتماعی و یک آینده‌پژوهی از روند حرکت نظام بانکی را مطرح و ترسیم کرده است، اما بسیاری از بخش‌های آن برای یک مخاطب مسلمان آشناست. مثلاً وقتی که در فصل دوم از ظرفیت بالقوه بخشش در نظام ایده‌آل اقتصادی سخن به میان می‌آید حدیث‌های حول موضوع وقف به ذهن متبادر می‌شود و وقتی که در فصل انتهایی کتاب از لزوم کاهش وابستگی به نرخ بهره صحبت می‌شود آیات مرتبط با حرمت ربا را به یاد می‌آوریم. این

